

ІСТОРІЯ НЕПОМІТНИХ: думки про несення хреста

Анотація: У той час, коли гостро відчувається, що багато хто спотворює історію з політичних та релігійних причин, християни мають відповідальність зберігати історію іншого типу. На протипагу історії, яка «пишається переможцями», автор пропонує історію двох непомітних «героїв другого плану», які несли хрест Христа: Симон Киринеянин, який зробив це буквально, та Клейтон Крац, американський меноніт, який зник у Радянській Росії у 1920 році.

Ключові слова: *Симон Киринеянин, Клейтон Крац, меноніти, пацифізм, Громадянська війна, Центральний менонітський комітет (МСС), несення хреста.*

Title: History of the Inconspicuous: Thoughts on Carrying the Cross

Annotation: Our time is characterized by numerous attempts to rewrite history for political and religious reasons. Despite this deplorable trend, we as Christians have a responsibility to preserve the history of a different type. In contrast to the history that is “written by the victors”, the author presents the stories of two unassuming heroes who carried the cross of Christ: Simon of Cyrene who did it literally and Clayton Kratz, an American Mennonite volunteer who went on a humanitarian mission to Ukraine in 1920.

Keywords: *Simon of Cyrene, Clayton Kratz, Mennonites, pacifism, Civil War, Mennonite Central Committee (MCC), cross-bearing.*

Мэри Рэйбер, з 1991 по 2021 роки Мері Рейбер викладала церковну історію та інші предмети в богословських навчальних закладах колишнього Радянського Союзу. Більшість часу вона проводила у Донецькому християнському університеті та Одеській богословській семінарії. Вона отримала PhD з церковної історії через IBTSC в університеті Вейлса у 2015 році. Мері пенсіонерка і живе в Сент-Луїсі, штат Міссурі (США). Переклад В. Козючко.

Вступ

◆ Відома аксіома свідчить, що «історія пишеться переможцями». Іноді її повторюють для того, щоб применшувати вивчення історії: мовляв, уся історія – це «фейк», вид маніпуляції з боку її винахідників. Але бути «переможцем» не означає, що людина не може бути хорошим істориком. Багато що з того, що ми знаємо про життя наших предків, залежить від свідчень «переможців» – від королів, президентів, генералів. Ми зобов'язані їм за їхній внесок у наше знання про минуле. «Бути тим, хто має владу» зокрема означає, що людина чимось володіє, має владу (що може включати грамотність, папір, чорнило, та вільний час), щоб створити свою історію.

Проте немає сумніву, що можна історію спотворювати. «Переможці» фальсифікують її з політичних чи навіть релігійних причин. В результаті, замість того, щоб історія навчала людей і розширювала їх розуміння, вона використовується для того, щоб виправдовувати зло.

Як боротися проти спотворення історії? Зараз можна багато читати в інтернеті від істориків, які прагнуть спростувати неправильні претензії «переможців». Однак це справа фахівців, яка довго не доходить до звичайних людей¹. Але дехто впадає в іншу крайність, коли намагається просто не звертати уваги на історію. Іноді це добрий підхід, щоб зберігати своє розумове здоров'я, але він лише тимчасовий. Справа в тому, що без історії ми не можемо жити. Історією ми розуміємо себе та свій час. Історія – це наш контекст, наш фундамент, наша ідентичність.

Тому, в ці важкі та складні часи, я думаю, що потрібно не лише не акцентуватися на спотворених версіях історії, і не лише спростовувати претензії тих, які їх поширюють, але активно збирати, зберігати та передавати історію іншого типу. На противагу історії «переможців», я пропоную, щоб християни займалися історією непомітних героїв, які «програли». Це історія людей, які на перший погляд виглядають як невдахи, які перебувають за лаштунками історії переможців, як маргінали, яких оминула слава світових «переможців». Замість слави вони прийняли все, що світ вважає втратою. Іншими словами, це історія тих, що несли хрест Христа.

Це історія смирення, служіння та самопожертвувиння звичайних людей, про яких ніхто ніколи не почув. Це не просто агіографія, а обілення сумнівів, страхів та протиріч їх особистого досвіду, щоб домогтися «щасливого кінця». Без сумніву, після хреста буде воскресіння, але хрест все одно реальний. Він важкий. Щоб бути корисною, історія його несення має бути чесною.

Пропоную два приклади такого типу історії, один біблійний, а інший із двадцятого століття.

^[1] Рекомендую роботи Сергія Плохія, Тімоті Снайдера, Анни Аппелбаум.

СИМОН ІЗ КИРИНЕЇ (Мф. 27:32, Мр. 15:21, Лк. 23:26)

◆ Симон Киринеянин – це той, хто носив хрест Христа в буквальному сенсі. Він був покликаний. Він не допомагав Ісусу за бажанням, а тому що він був змушений це робити. Ситуація розвивалася швидко і несподівано.

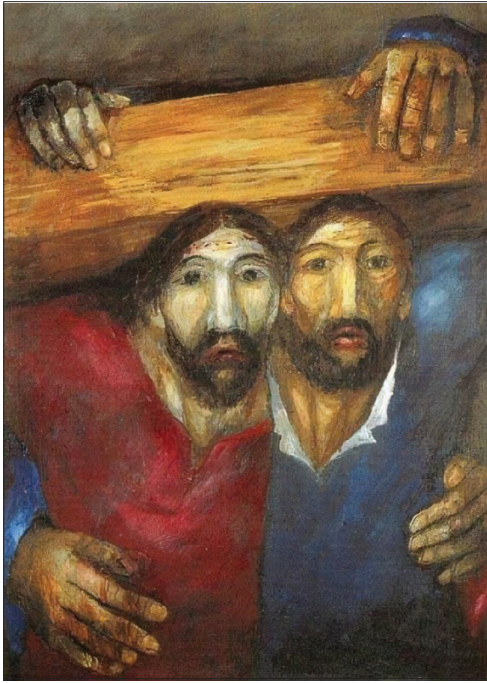
Несення хреста було невід'ємною частиною похмурого вироку до розп'яття, особливо жакливої форми страти, призначеної римлянами для найгірших і найнижчих злочинців. Вимушена хода центральними вулицями засудженого, що несе власне знаряддя смерті, мала на меті принизити ув'язненого і послужити попередженням іншим. Таким чином, після того як над Ісусом насміхалися і били, а Пілат відпустив натовпові Варавву, на Христа поклали хрест, на якому Він мав померти, і вивели на середину глузливому натовпу. Найімовірніше, Він ніс важку верхню перекладину; вертикальна частина вже очевидно стояла в землі на Голгофі.

Потім, мабуть, щось сталося, що зупинило процесію. Текст не дає пояснень. Одне припущення полягає в тому, що Ісус був так сильно побитий, що було ясно, що він не міг іти далі без сторонньої допомоги.

У цей момент, можливо з-за рогу, з'явився Симон Киринеянин. Ким він був і що робив у Єрусалимі? Автори синоптичних євангелій описують його як «одного Киринеянина» (Мф. 27:32) або «якогось» (Мр. 15:21; Лк. 23:26). Іншими словами, Симон міг бути ким завгодно: «якимось хлопцем на ім'я Симон». Євангелісти ідентифікують його як вихідця з міста Киринеї. Спочатку це було грецьке місто на північному узбережжі сучасної Лівії. Там була громада грекомовних євреїв. Симон описується як такий, що йде з поля (Мр. 15:21) або йшов з поля (Лк. 23:26), тобто він був перехожим, який прямував до міста з села. Можливо, він був одним із тисяч євреїв, які прийшли в Єрусалим на Пасху.

Симон, здається, йшов, зайнятий своїми справами, коли раптово зіткнувся з ситуацією, яку він не створив. Він зіткнувся з натовпом, що оточував Ісуса, а потім з якоїсь незрозумілої причини виявився «схопленим» (Лк. 23:26) військовими, які «змусили» (Мф. 27:32; Мр.15:21) його нести хрест Ісуса. Таким чином, Симон Киринеянин був змушений іти поруч з Ісусом в обставинах, яких будь-хто щосили намагався уникнути. Можливо, він навіть боявся, що в суєті можуть помилково і його розп'яти.

Чи не схоже іноді наше власне життя на досвід Симона? Ось ми на шляху до Єрусалима для поклоніння в храмі, коли раптово стикаємося з ситуацією, до якої ми не мали жодного стосунку і не хочемо мати з нею нічого спільного, – з викликом, трагедією, рішенням, війною. Ранок 24 лютого 2022 року, день, коли Росія вторглася в Україну, згадується як момент різкого переходу. Раптово плани на цей звичайний день зникли з графіка. Замість цього, мільйони людей були покликані, як і Симон, і були змушені нести важкий тягар.

Зверніть увагу також на те, що Симон Кириинеянин не зустрів мудрого, могутнього Ісуса. Наскільки нам відомо, Симон ніколи не зустрічав Ісуса, який зцілював людей або розповідав чудові притчі. Натомість він зустрів Ісуса, який страждав, безпомічну жертву. Того, Кого, можливо, ми воліли б ніколи не зустрічати. Але Симон нічого не міг зробити, окрім як іти поруч із закривавленою фігурою Христа, що спотикається. Ситуація змусила Симона ототожнювати себе зі страждаючим Христом і допомагати Йому йти на Голгофу. Сьогодні ми бачимо людей, які, як Симон, потрапляють у ситуацію,

яка змушує їх, ризикуючи своєю безпекою, евакуюючи людей похилого віку та дітей, ототожнювати себе з тими, хто не може нести свій тягар без допомоги. Що сталося потім? Чи говорив Ісус що-небудь Симону? Чи був він свідком розп'яття чи втік так швидко, як тільки міг? Як він провів Пасху? Ми нічого більше не знаємо. Після однієї короткої згадки Симон зникає з розповіді про Страсті. Він залишається непомітним героєм «другого плану».

Але чому він взагалі згадується? Зрештою, в авторів євангелій були причини пам'ятати його ім'я. У євангеліста Марка (Мр. 15:21) є деяка підказка: Симон ідентифікується як батько Олександра і Руфа. Євангеліст Марк зазвичай скупий на деталі, але він зберіг невелику частину інформації: сини Симона, Олександр і Руф, були відомі ранній церкві. А можливо, і була відома їхня мати, якщо ніжне привітання апостола Павла до Римлян 16:13 справді адресоване тій самій сім'ї: «Привітайте Руфа, обраного в Господі, і матір його, і мою». Що це означає, крім того, що коли Симон повернувся до свого дому в Північній Африці, він розповів їм дивовижну історію?

Цього дня Симон «програв». Він не став переможцем і напевно не здійснив свої плани на цей день. Замість цього, його схопили, і він повинен був супроводжувати Ісуса на Свою смерть. І все ж цей страшний шлях таємничим чином змінив його життя. Того давнього дня здавалося, що Симона змусили нести хрест за Ісуса, але насправді – як Симон дізнався потім – увесь цей час Ісус ніс хрест за нього – вірніше, за всіх нас.

КЛЕЙТОН КРАЦ (1896-1920)

◆ Наступний нарис також ілюструє історію нібито того, хто «програв». Вона відбувається в Україні, і є особливо значущою на нинішньому тлі безіменних могил і самовідданого, мужнього служіння тих, хто ризикує своїм життям, щоб нести продовольство і медикаменти та інші поставки нужденним людям.

Є два зображення Клейтона Краца на панелі № 13 циклорами (кругова фреска) в Центрі амішів і менонітів у Берліні, штат Огайо (США). Названа «Behalt» (нім. «спогад»), циклорама була створена художником Гайнцем Гаугелем (1927-2000). Вона зображує історію анабаптизму від невеликої громади, яка почала практикувати хрещення вірян 1525 року в Цюріху, Швейцарія, до середини ХХ ст. В одному місці, Клейтон показаний у темному пальто і кепці, пропонуючи їжу кільком обірваним дітям. Трохи нижче, він сидить у возі. Його кудись везуть. Перша картина є скоріше бажанням, ніж фактом, тому що, хоча він, безумовно, сподівався роздавати їжу таким чином, він не прожив достатньо довго, щоб зробити це. Він збирався надати допомогу стражденним у Радянській Росії, а незабаром після того, як він прийшов на місце зі своєю місією, його заарештували.

Клейтон Крац виріс у пенсильванській родині фермерів, нащадків менонітів, які приїхали в Америку із Західної Європи в сімнадцятому та вісімнадцятому століттях. Підлітком він присвятив себе Христу і охрестився в 1914 році. Восени 1917 року він вступив до Гошен-коледжу в Індіані, щоб вивчати сільське господарство.

Це був фатальний рік – рік Жовтневої революції в Росії, але, що важливіше для Клейтона, рік вступу Сполучених Штатів у Першу світову війну. Війна вимагала серйозних рішень від пацифістів-менонітів, особливо від молоді. Антинімецькі настрої охопили Сполучені Штати, і люди німецького походження та мови опинилися під підозрою. Деякі анабаптисти відмовилися приєднатися до війни, за що їм загрожував тюремний термін. Деякі навіть загинули за свою пацифістську позицію². Інші приєдналися до армії, наприклад, брат Клейтона, Джейкоб.

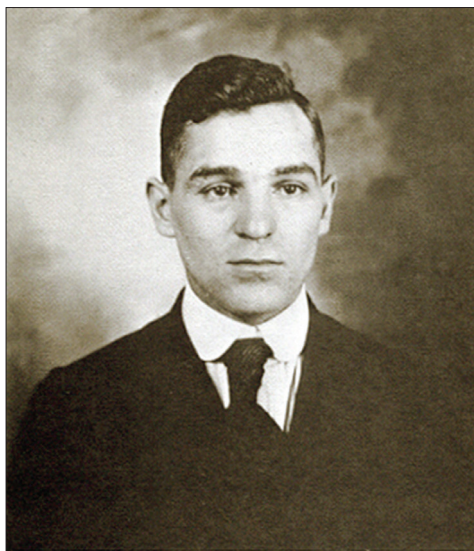
Клейтон вирішив, що він буде відмовником за переконаннями і понесе наслідки. Його мати благала його працювати на фермі свого зятя, щоб уникнути призову в армію, оскільки сільське господарство вважалося стратегічним заняттям у воєнний час. Таким чином, протягом 1918 року Клейтон залишався на фермі не тому, що боявся постраждати за свої переконання, а тому, що любив сільське господарство і міг допомагати людям, вирощуючи продукти харчування. Проте серед американських менонітів зростало відчуття, що пацифізм не повинен бути пасивним. Це більше,

^[2] Див. Джинджерич Мелвін. (1959). Браття Хофер. Глобальна онлайн-енциклопедія анабаптистів- меннонітів. Переглянуто 21 квітня 2022 р. https://gameo.org/index.php?title=Hofer_Brothers&oldid=101622.

ніж просто відмова від армії. Якщо люди були готові віддати своє життя за свою країну, то й ті, хто був проти війни, повинні були бути готові віддати своє життя за мир. Де були можливості зробити це?

Після закінчення Першої світової війни Клейтон повернувся до коледжу. Тим часом меноніти в Північній Америці дедалі більше турбувалися про долю менонітів у Росії. Один американський історик характеризував роки з 1914 по 1923 у Росії як «надзвичайна національна травма»³. Меноніти страждали разом з іншими громадянами Російської імперії.

Клейтон Кратц (1896–1920)

Під час Першої світової війни, як і у Сполучених Штатах, у Росії підозрювали німецькомовних менонітів. Окремі громадяни були заарештовані або оштрафовані. Жовтнева революція принесла нові заворушення. Фермерські господарства, заводи, виробництва були експропрійовані новою владою. Селяни пограбували менонітські садиби. Розбійники, особливо банди Нестора Махна (?1888-1934), їх тероризували. У 1917 р. менонітське населення Хортиці становило близько 18 000 осіб; до середини 1921 р. воно впало до менш як 13 000 осіб, тобто зі швидкістю понад 1400 осіб на рік. Люди вмирали від тифу, у бандитських набігах або від голоду. Бойовий фронт Громадянської війни за два роки понад двадцять разів перетинав деякі менонітські громади цього регіону. Червоні й білі однаково конфіскували припаси та нищили майно⁴.

Узимку 1920 року група керівників Молочанського району України відправила чотирьох представників за кордон для пошуку допомоги менонітським колоніям і вивчення можливостей імміграції. Різні групи менонітів на Заході вже намагалися відправити допомогу в Росію, але було вирішено, що їм необхідно об'єднати і скоординувати свої зусилля, щоб надати істотну допомогу. Таким чином, вони заснували те, що згодом стало відомо як Центральний менонітський комітет (Mennonite Central Committee, або MCC).

[3] William G. Rosenberg, "Introduction: NEP Russia as a 'Transitional' Society," in Sheila Fitzpatrick et al, *Russia in the Era of NEP: Explorations in Soviet Society and Culture* (Bloomington, Ind.: Indiana University Press, 1991), 5.

[4] Orie O. Miller, "The First Essay into Russia," in P. C. Hiebert and Orie O. Miller, *Feeding the Hungry: Russia Famine, 1919-1925* (Scottsdale, Penn.: Mennonite Central Committee, 1929), 95.

Двоє молодих людей, Орі Міллер (1892-1977) і Артур Слагель (1891-1943), були готові вирушити в Росію, щоб принести допомогу, але вважалося, що потрібен третій. 18 серпня 1920 року Клейтон отримав телеграму з проханням приєднатися до команди, щоб надати матеріальну допомогу менонітам на території України, які страждають від багаторічної війни, хвороб і голоду. «Чи можемо ми покластися на вас?» – запитали його. Це був незручний час. Він збирався розпочати свій останній рік у коледжі. Він був президентом кількох християнських організацій. У нього була наречена – Едіт Міллер. Але Клейтон телеграфував, що він згоден.

Він відповів швидко, але не поспішно. Його листи і записні книжки показують, що протягом багатьох років Клейтон глибоко думав про свої християнські переконання⁵. Один із друзів, з яким Клейтон часто розмовляв про свої плани на майбутнє, пригадав, що він одного разу промовив: «Хоча ми не завжди бачимо конкретні результати, я все одно переконаний у тому, що людина, яка віддає себе на служіння – це та, яка живе по справжньому»⁶. В анкеті, яку він заповнив, було поставлено запитання, чому він бажає приєднатися до місії в Радянській Росії. Він писав: «Я вважаю своїм обов'язком і привілеєм допомагати стражденним, тому що досі ця світова катастрофа не принесла мені жодних незручностей»⁷. Іншими словами, це була можливість, яку він шукав. Замість того, щоб іти на війну, він пожертвував безпекою та комфортом заради служіння іншим.

Троє братів відпливли 1 вересня 1920 року. Після прибуття до Константинополя вони приготувалися до подальшої подорожі. Було вирішено, що Артур Слагель, як найкращий лінгвіст, залишиться в Константинополі для підготовки гуманітарної допомоги, яку вони пізніше привезуть. Орі Міллер і Клейтон Крац вирушили в Крим і далі в Україну, щоб установити контакт із менонітами і розробити плани доставки припасів.

У той час Петро Миколайович Врангель (1878-1928) контролював Крим і південь Росії. Білий уряд надав американським рятувальникам безкоштовний транспорт і навіть дав перекладача. Вони їздили в Мелітополь, потім у Гальбштадт (сучасний Молочанськ), дорогою радячись із місцевими менонітами. Їхній приїзд був великим натхненням для місцевих жителів. Г. А. Петерс, житель Гальбштадта, писав: «Це було більше, ніж ми сподівалися. Ми побачили в цьому [тобто в прибутті Орі та Клейтона] відповідь на наші молитви і виконання наших надій вельми незвичайним чином»⁸.

Американці були приголомшені бідністю та повсюдними свідченнями руйнувань, спричинених війною. Незважаючи на свої власні труд-

^[5] Geraldine Gross Harder, *When Apples Are Ripe* (by the author: 1994), 112-113, 120-121.

^[6] Clarence Y. Fretz, "True... Till Death: The Story of Clayton Kratz," *Youth Messenger*, Vol. 2, No. 31 (1965): 3.

^[7] «Application Confidential. Mennonite Relief Commission for War Sufferers,» Scottsdale, Pa., item No. 23. Із особистого архіву автора.

^[8] G. A. Peters, "Clayton Kratz," *Feeding the Hungry*, 345.

Клейтон Крац (справа) и Дэйв Миллер в Гошен Колледж

нощі, місцеве менонітське керівництво погодилося, що район Хортиці найбільше потребує допомоги, і 15 жовтня мандрівники досягли Олександрівська (сучасне Запоріжжя). По дорозі вони перетнули величезне поле битви, вкрите сотнями безіменних могил та тушами вбитих коней.

Але переправлятися через Дніпро на Хортицю було вже пізно. Генерал Білої армії, який перебував у цьому районі, повідомив їм, що вони готуються до евакуації, і запропонував їм доїхати до Мелітополя залізницею.

Раніше американці домовилися, що Клейтон залишиться в Гальбштадті, а Орі повернеться до Константинополя, щоб допомогти доставити припаси, які збирав Артур. Хоча вони могли чути вдалині гарматні залпи, вони не повернулися разом до Туреччини, а вирішили дотримуватися свого початкового плану. 16 жовтня Орі поїхав на потязі, який дорогою по дорозі був обстріляний Червоною Армією, а Клейтон повернувся на фургоні в Гальбштадт⁹. Клейтон швидко написав листа своїм друзям у Гошен, який відправив разом з Орі. У ньому він розповів і про те,

⁹ O. O. Miller, "The First Essay into Russia," Feeding the Hungry, 90-96.

Клейтон Крац в Україні в 1920 г., где-то между Мелитополем и Гальбштадом.

що відбувалося навколо них, і про відступаючих білих. Він закінчив лист так: «Мій привіт усім. Я отримую задоволення від роботи»¹⁰.

У Гальбштадті Клейтон жив із сім'єю Йоганна Петерса. На той час цей район був відносно мирним, і він продовжував будувати плани на майбутній проєкт. За словами його друга Г. А. Петерса, брата Йоганна, «Його доброзичлива вдача незабаром здобула йому друзів... Роботу, за яку він узявся, він виконував так, ніби це було дане йому Богом завдання»¹¹. Передбачалося, що Клейтон, імовірно, перебуває у безпеці, оскільки він був іноземним працівником із надання допомоги і ні для кого не становив загрози. Однак, коли військова ситуація погіршилася і Червона Армія підійшла до Гальбштадта, його друзі приготувалися забрати Клейтона до Криму. Але перш, ніж вони встигли піти, Клейтона і Йоганна Петерса заарештували. Після деяких переговорів їх знову відпустили в будинок Петерса. 5 листопада Клейтон відсвяткував свій двадцять четвертий день народження.

П'ять днів потому Клейтона знову викликав новий чиновник. Йоганн Петерс супроводжував Клейтона. З ними грубо поводитися і били. Клейтона заарештували і відвезли. Йоганн спробував піти за ним; пізніше він дізнався, що Клейтон перебуває за кілька кілометрів від Гальбштадта, у «22-й дивізії». З великим ризиком туди вирушив брат Йоганна і спробував заступитися, але безуспішно. Звинуватили Клейтона у шпигунстві, хоча було ясно що самі не вірили в це. Пітерсу сказали, що Клейтона відправлять у Бахмут, і звідти до Москви через Харків, а звідти, можливо, до

^[10] Harder, *When Apples Are Ripe*, 180.

^[11] G. A. Peters, "Clayton Kratz," *Feeding the Hungry*, 347.

Столовая МСС (Центральный меннонитский комитет) для детей в Транс-Волге, ок. 1922.

Фінляндії¹². Цього ніколи не сталося. Клейтона бачили щонайменше двічі після його арешту. Погода була дуже холодною, але його бачили в пальто, яке йому хтось подарував. У іншому місці меноніт зміг з ним поговорити, і передав потім, що Клейтон був спокійний¹³.

Без офіційних звісток про його смерть деякий час вважалося, що він перебуває в ув'язненні. Запити проводилися на багатьох рівнях, але у той заплутаний і жорстокий час було неможливо дізнатися нічого більше. Протягом 1920-х років, співробітники Клейтона переконалися в тому, що його арешт був пов'язаний з якимось Багоном, вищим чиновником у волості, який був відомий своєю жорстокістю¹⁴.

Довго припускали, що Клейтон помер від висипного тифу або від іншої хвороби, широко поширеної в радянських в'язницях¹⁵. Однак у 2000-х роках було знайдено щоденник К. Е. Крехбіля (1869-1948), ще одного американського менонітського рятувальника в Радянській Росії. В 1922 Крехбиль записав чутку про когось, хто хвалився тим, що був людиною, яка застрелила Клейтона Краца. Крехбиль теж пов'язує арешт через причини шпигунства з Багоном, і додає що за чутками Клейтона застрелили в Олександрівську. Був навіть відомий номер цієї справи: 3853а. Але, хоча дослідники неодноразово намагалися вивчити її, жодної певної інформації так і не було знайдено¹⁶. Невідомо, чому Крехбиль мовчав

^[12] G. A. Peters, "Clayton Kratz," *Feeding the Hungry*, 343-353.

^[13] *Ibid.*, 350, 352.

^[14] Alvin J. Miller, "Clayton Kratz," *Feeding the Hungry*, 165-170.

^[15] G. A. Peters, "Clayton Kratz," *Feeding the Hungry*, 352.

^[16] Judy Clemons, *Lost Sons* (Scottsdale, Penn.: Herald Press, 2008), Kindle loc 1818-1835, 2075-2080.

Клейтон Крац на фреске «Behalt» (нем. «вспоминание») в Центре амишей и меннонитов в Берлине, штат Огайо (США). Художник Хайнц Гаугель (1927–2000).

про цю інформацію. Можливо, він вважав, що це просто чутки, пусті хвастощі злої людини. Можливо, він боявся компрометувати роботу, яку американські меноніти тоді робили, допомагаючи голодуючим.

Залишається ще одне питання: чому Орі Міллер і Клейтон Крац разом не вирушили до Криму. Здається, вони були вкрай наївні. Як пояснював Г.А. Петерс у своєму описі останніх днів Клейтона в Гальбштадті, «...серця [американських] братів так сильно билися за добру справу, яку вони представляли, що вони не знаходили часу ні на що інше і, можливо, через це не могли бачити щось й інше»¹⁷. Пізніше Клейтон чинив опір, коли сім'я Петерсів намагалася переконати його покинути Гальбштадт і вирушити у безпечне місце: «Він вважав такий крок негідним»¹⁸. Іншими словами, Клейтон, очевидно, вважав себе кимось на кшталт солдата. Він не відступить.

Припаси, які Орі та Артур зібрали в Константинополі, залишилися там. Після відступу Білої армії можливості потрапити до Радянської Росії

^[17] G. A. Peters, "Clayton Kraz," *Feeding the Hungry*, 346.

^[18] G. A. Peters, "Clayton Kraz," *Feeding the Hungry*, 348.

не було, тому наступні кілька років американські добровольці працювали серед російських біженців-менонітів у Туреччині¹⁹. Лише 1922 року, коли на Волзі, в Україні та на Кавказі був повномасштабний голод, до Радянської Росії можна було потрапити з продовольчими запасами. Разом із десятками інших міжнародних організацій з надання допомоги Центральний комітет менонітів нарешті зміг нагодувати голодуючих²⁰. Рятували життя тисячам не тільки менонітів, а й слов'ян, євреїв, башкирів та інших. Але ціна була висока.

Клейтон Крац так і не повернувся. Його наречена Едіт Міллер чекала на нього десять років. Зрештою вона вийшла заміж, і в неї було гарне сімейне життя, але друг, який пам'ятав її, написав: «...Я знав про печаль, яка нависла над... Едіт..., що ще довго після того, як вона вийшла заміж... як вона сказала моїй матері, зберігала фотографію Клейтона у себе в шухляді столу і дивилася на неї щодня»²¹.

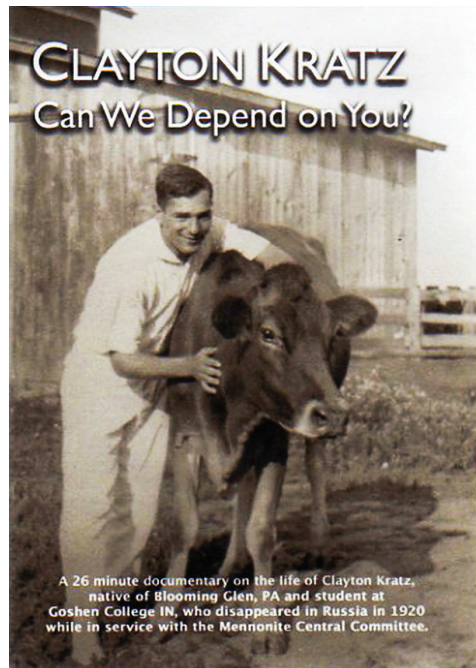
ВИСНОВОК

◆ Завдання історика – це збирати дані, які залишили предки, шанобливо і чесно розмірковувати про них, і тлумачити їх таким чином, щоб вони інформували та навчали людей іншої епохи. Така робота необхідна для суспільства, і надто важлива, щоб залишитися виключно в руках «переможців». Нам потрібно зберегти приклад людей другого плану, ніби «переможених», таких смиренних і звичайних носіїв хреста Ісуса, як Симон Кириинеянин і Клейтон Крац, з усіма питаннями і протиріччями їхнього досвіду, щоб залишитися людьми.

^[19] O. O. Miller, "The First Essay," *Feeding the Hungry*, 99-110.

^[20] Подробная история о голоде 1921-1923 гг. и особенно об оказании помощи со стороны США, см. Bertrand M. Patenaude, *The Big Show in Bololand: The American Relief Expedition to Soviet Russia and the Famine of 1921* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2002).

^[21] Judy Clemens, *Lost Sons*, Kindle loc. 1896-1902. This book is a novel, but the quote is genuine, from a letter written to Judy Clemens by Jim Smucker, a friend of Edith Miller.

Клейтон Крац на своїй фермі.
Фотографія к документальному фільму
о Клейтоне, випущеному в 2009 году:
“Клейтон Крац: Можем ли мы положиться на
вас?” (Clayton Kratz: Can We Depend on You?).